

תיאור כתב היד של תכאלל ירושלים

מאט שלמה צוקר, בית הספרים הלאומי שליד האוניברסיטה העברית בירושלים, מחלקה כתבי היד

תכאלל זה, שעד כה שידוע הוא היחיד שנכתב בירושלים, הנו ספר תפילות לכל השנה, כפי הנוסח הקדום של יהודי תימן, בשילוב הרבה פיותם למשוררי ספרד הקלאסים ולמשוררי תורה הסוד הקובלית מן המאה ה-16 והלאה, ספרדים ותימנים, נכתב בירושלים, בשנת תרמ"ט (9/1888) – בר ניתן להסיק מלוח קביעת המולדות שבו, המתחילה בחודש שבט תרמ"ט).

הסופר, מבני תימן, ביקש לשמר בעבודתו את מסורת תרבויות הספר המקורית של היהודי תימן, ככל האפשר. הספר עשוי 2 כרכים. בכרך א' 184 דף (דף 2 חסר); בכרך ב' 70 דף. מידות הספר 18:12.5 ס"מ. הוא כתוב על נייר צבוע בגוון חום בהיר, בקולמוס, בדיו שchorה עשויה פיח, כפי המתכוון המסורתית (עיין רמב"ם, הל' תפילין א, ד), בכתביה תימנית נאה מאוד, בסגנון המאה ה-19. כתב היד כולל מעוטר בעיטורי דיו אדרמדת-סגוליה, מעל ומסביב לכותרות, למולות פתיחה, לעניינים הרואיים להדרישה ולשם מיולי חללים, כגון בין "דלת" ל"סוגר" בשני טורי שיר.

כרך א'

דף א-א: שער לחלק א. "סידור תפילות כל השנה ונחلك לשני חלקים. זה חלק ראשון כולל בו תפילה החודש עם תיקון ד' צומות וט"ב [=ו-ט] באב. אך אין להלן קינות לד' צומות ולתשעה באב; אפשר שהסופר העתיק מתרוק שיגורה מנסה שהיה לפניו, ואפשר שהחלק זה אכן היה כאן והוציא לשימוש נפרד] ופתרון חלומות ועיבור השנים ובקשות ותפילות.

נכתב פה עה"ק ירושלים תא"ב כמנגינו ק"ק צנעה יע"א, בשנת גיל מאד בת ציון [ה תרנ"ך] לב"ע. לפי הנחתנו נוסף השער שנים לאחרות לאחר שנשלמה כתיבת התכאלל; לפי הניר, הכתיבה והעיטורים נעשו השער בידי הסופר.

דף א-ב: ציון בעליים (בכתבית ידו של הסופר): "זוכה וקנה זה החפץ תכאלל פשוט [כלומר, ללא פירוש עץ חיים] שני חלקים [שם הבעלים הראשון נמחק כאן ובמקומו נכתב: יהיה ז' שלום גראמה הי"ו] מהוננו ומגיעו כפו המקב"ה [המקום ברוך הוא] זוכה להגנות בו הוא וזרעו וו"ז [וזרעו ורעו] עסכ"ה [עד סוף כל הדורות]...." דא - יא-א הקדמות ר' יהודה בן שלמה צעדי ור' יהיא בן יוסף צאלח, הן קונטרס על ניר שונה ובכתב יד אחד מעיקר כתב היד.

ראש ההקדמה (דף ב) חסר.

יב-א - מה-א: תפילות החול. הדינים בעברית ונטח התפילות – כפי נוסח התכאלל התימני הקדום, כגון בדברים הבאים:

לאחר שירת הים (שמות טו, איט) באים פסוקי ההמשך (טו,

כ-כא) ומחירות פסוקים: ירמיה יז, יד; ישעה יב, א-ד; שמואל ב-כב,
ג-ה; ירמיה לא, יא; ישעה יב, ה-ו; תהילים כב, כט; עובדיה א, כא;
זכריה יד, ט; תהילים קיג, ב-ג; בראשית מט, יח.
קדושה בתפילה החול (כג א-ב): "נקדישך ונעריך ונשלש לך
קדושה משולשת... כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים
זה לזה..." (כמו בשחרית שבת ומועדים).

נפילת אפים (כח א-ב) בכריעת ברק. נסח הדין בערבית, עיקרו
בסידור רב סעדיה גאון; התחינות מיוחדות למנג תימן: "תם יגלו
ויסגרו, וצפת אלסנוד אין יצע רכבה אלישראל עלא אלארץ
כסבילהא אדא هو קאעד ויטוי רכבה אלימנא פוקהא אדא هو בארך
פיקון באלאץ גנתוי ואלאץ גאלס. וכדאלך יפעלו אלגמאעה מתחלה
ויקולו ענד סגדיהם כל ואחד לרוחה..."

לפניך אני כורע ומשתחווה ומתחנן אדון העולם...
"אבינו מלכנו אבינו אתה. אבינו מלכנו אין לנו אלא אתה. אבינו
מלך רחם علينا. אבינו מלכנו חנון ועננו כי אין לנו מעשים עשה
עמננו צדקה למען שマーց הגדול והקדוש והושיענו..." הצעון הבא:
מיוחד לתכלאל זה שנכתב בירושלים ושאינו בספר תכלאל אחרים:
"שאלת מטר" (מח-א): "פְּעָלָם אֲנָה מִכְתַּף פִּי אֶלְעָם, וַצְפֵּת
דָּאֵל אֲנָה פָּה עַהֲקִים יְרוּשָׁלָם תָּאֵב וְשָׁאֵר אֵי יִגְדוּ וְתַּן טֵל [ומטר]
בברכת השנים מן סבע מרוחשון אלא אלף וחמשון אלף יגדו
בטלי רצון אלא סבע מרוחשון..."

מח-ב - עד-ב: תפילות השבת. תפלהليل שבת כוללת סדר קבלת
שבת כמנהגי המקובלים, הפתוח בשיר השירים וממשיך בשישה
מזמוריו תהילים (עה-צט, כט), פיות "לכה דודי" לר' שלמה הלוי
אלקבץ, "פזמון נאה מאוי עה"ק" (אייזורה של "עיר הקודש" איננו
מוופיע בתכלאל עץ חיים הנדרפס, שמופיעה בו הערכה זו): "בר יוחאי
נمشחת אשריך שמן שwon מחבירך" [לר' שמעון ז' לביא] והבקשה
"שירו לאל נבוני שيري רני, שבת וראש חדש יום זה לה" (סי' יעקב,
והיא נפוצה במחוזרי רומניה, הייתה ביזנטין, סלוניקי, ועוד).

ב"הבדלה" כלולים, מלבד הבקשות "מי שכרת בריתו עם אברاهם
אבינו" (צא-ב) ו"או"א החל علينا את ששת ימי המעשה" (צב-א)
שישם בתכלאל הקדום, גם פיות "חדש שינוי אל נא", "אללהו
הנביא" ועוד - בסידורי הספרדים והאשכנזים.

דה-א - קח-ב: ראש חדש, חנוכה ופורים.
קט-א - קל-ב: בקשות, למקובלים ר' חיים בן אברהם מאראם צובא
(נפטר בש' תט"ז): "דודי ירד לגטו לרעות בגנים..."; לר' משה זכות
(נפטר בש' תנ"ח 1697): "אור הגנו בלובן מחשוף..."; "תוכחה
לנשמה ולגוף: הקבצו ושמעו רעי וחברי, הקשיבו לתוכחותי והאזינו
למוסרי" (קיא-ב, סי' סעדיה בן יוסף הלוי, והוא מצויה רק בספר
תימן); "ידיד נפש אב הרחמן" לר' אלעזר אוצרי (קטז-ב);
"**באשمورת הבוקר** עמדתי מרעד ולבי סחרחר" לר' יהיא בן זכריה

אלצאהרי (ללא – עיין י' טובי, כתבי היד התימנים במכון בן-צבי,
מפתח הפיוטים, מס' 1456); "בקשה לרבי ישמעאל בן אלישע
[כנראה בעקבות ברכות ז ע"א] כל האומר בקשה זו בכוונה פניו
מוחירות וקומתו שוה ואימתו מוטלת על הבריות... וזהי: אנה השם
ה' אלהי ישראל גדול גיבור ונורא חכם הרזים מגלה נסתרות..." (ראה
טובו, שם, מס' 875); "בקשה על גלות השכינה: יונה יונה מה לך חונה
בל' כנה בלי כנה את ישנה" לר' סעד מנצורה (קיט-א), ועוד.

קל-א – קל-ו: ברכות.

קל-ט – קמ-ד: "מספרות" (לקברות המת ואבלות) –
קמ-ה – קנ-ט: "ספר פתרון חלומות חברו הר"ר האי גאון זצ"ל"
(מצוי רק בתחוםים קדומים).

קנט-ב – קפדר-ב: ענייני לוח השנה. מחזור רצ"ח של חמה, קביעת
המולדות והמועדים. הלוחות מתחילה בש' תרמ"ט.

קסא-ב: "תשלום שנת התרמ"ט" מתחילה בחודש שבט תרמ"ט, ומכאן
שכתיבת התכלאל לא הייתה מאוחרת מרחשון תרמ"ט!
"תאثير אלתקופות" (קע-א – קע-ב), השפעת היום בשבועו שבו
נופל יום התקופה (מד' תקופות השנה) על הגשמי, היבוליים
והבריאות באותה שנה.

לקיוון המאורות", "כסוף אלשםס", "כסוף אלקמר" (קעו-א –
קעח-א), חיזוי עתידות השנה על-פי ליקוי המאורות – מלחמות,
מלחמות וכדומה.

"באב סדר צפר" (קעח-א – קעא-א), עתידות השנה על-פי היום
שבועו שבו נופל השישה לחודש צפר (המוסלמי).

כרך ב: שלוש רגלים, ראש השנה ויום הכיפורים.

א-א – ח-ב: פסח.

ט-א – כו-ב: שבועות, כולל "ازהרות" לר' שלמה ז' גבירול ("שמור
לבך מענה") ולפניהן "רשות" לר' דוד בן אלעזר בקדוה ("אמון יום זה
נחלו עם זה").

כז-א – נט-א: סוכות. כולל "הושענות" לר' סעדיה גאון כבתכלאל
הקדום; "תיקון הגוף" לר' שלמה ז' גבירול ("שפעת רביבים יוריד
מזבוליו"), ועוד.

נט-ב – עח-ב: סליחות לילי אשמורות דאלול".

עט-א – צט-ב: ראש השנה.

צח-א – קעו-א: יום הכיפורים. "לך אליו תשוקתי" לר' אברהם ז'
עוזרא (צח-ב); "שמע קולי אשר ישמע בקולות" לר' האי גאון
(ק-ב); מסכת יומה בעירוף משנה ראשונה של מסכת סוכה (קטו-ב
– קכג-א);

"כתר מלכות" לר' שלמה ז' גבירול (קכג-א – קלד-ב) ובאמצעו
בקשה זו על דרך הקבלה נכללת בכתב מלכות" חברה ותקנה החכם
השלם כמהר"ר ייחה ז' סעדיה אלצאהרי ז"ל ה"ה" (קכח-ב); "סדר
סליחות לכופרים" (קלו-א); "נצח אלרחמים" (קנד-ב).